

Märt Väljataga

Literary perspectives: Estland

I väntan på den stora estniska romanen

En undersökning som gjordes år 2005 visade att Estlands mest populära författare, att döma av bibliotekslånen, var den amerikanska författaren av kärleksromaner Nora Roberts. Därefter följde Sandra Brown och Agatha Christie. Estlands egen litterära tungviktare, Jaan Kross (född 1920) lyckades kvala in sist på topp 20-listan.

Att bästsäljare säljes och läses mer än andra böcker säger sig självt, men statistiken visade också att biblioteken var medansvariga för resultaten. Inköpen av kärleksromaner och annan genrelitteratur överskred vida inköpen av så kallade litterära romaner, vare sig det gällde estniska eller utländska titlar, samtida eller klassiska.

I extrema fall håller lokalbibliotek 15 titlar av Barbara Cartland på det begränsade hyllutrymmet, men inte ett enda verk av Leo Tolstoj — för att inte tala om den estniska litteraturens stora namn. Medan nästan samtliga lokalbibliotek prenumererar på skvallertidningen Kroonika, är kulturtidskrifter som *Vikerkaar* och *Loomingytterst* sällsynta på hyllorna.

Inte så konstigt att det estländska författarförbundet rasade och pekade på den estniska bibliotekslagen: "De offentliga bibliotekens uppgift är att ge befolkningen tillgång till fri och ograverad information, kunskap och den mänskliga tankens och kulturens bedrifter, samt att främja livslångt lärande och självstudier." Förbundet kallade på inköpsregleringar.

Men de lokala bibliotekarierna, ofta tuffa och respektingivande damer, blev inte svaret skyldigt. Offentliga bibliotek är viktiga centra för lokala sociala aktiviteter, hävdade de, och deras finansiering beror till viss del på besökssiffror. Bibliotekariernas uppgift består lika mycket i att möta besökarnas behov som att forma dem. Och hursomhelst så är de samtida estniska författarnas egocentriska, obskyra och obscena verk knappast lämpliga att fånga besökare med.

Detta det senaste argumentet förklarar måhända inte frånvaron av klassiker på hyllorna, men innehåller ändå ett korn av sanning.

Debatten dog så småningom ut. Det finns fortfarande ingen centraliserad inköspolicy och biblioteken och författarförbundet samarrangerade en del uppläsningsturnéer, som emellertid inte har påverkat utlåningsstatistiken. Om saken kan betraktas som en konflikt mellan obildade bibliotekarier som inte bryr sig om litteratur, och bortskämda författare som inte bryr sig om läsare, så borde ett passande svar vara: Åt helsike med er bägge två.

Men debatten pekade också på att det estniska författarförbundets auktoritet var orubbad. Det litterära livet i Estland kretsar kring denna organisation och dess trehundra medlemmar — författare, dramatiker, översättare, kritiker och dylika yrkesgrupper. Förbundet instiftades 1923 i den nya estniska republiken, inkorporerades under kommunismen i det stalinistiska systemet av konstnärssack, vars uppgift var att fungera som buffert mellan konsten och regimen: hålla rätt på författarna med hjälp av särskilda privilegier.

Under 1960- och 1970-talen utvecklades i de flesta östeuropeiska länder ett dubbelt kultursystem: officiell kultur och undergroundkultur. Men inte i Estland. Kanske berodde det på det blygsamma befolkningsantalet att estländarna inte hade råd med bägge systemen. Författarförbundet kom att husera såväl kommunistiska kollaboratörer som nonkonformister och dissidenter. I många östländer gick förbunden under efter sammetsrevolutionen, men Estlands står fortfarande starkt — förmodligen starkare än den estniska litteraturen själv.

I dag är Författarförbundets främsta uppgifter att stödja den inhemska litteraturen ideologiskt och ekonomiskt. Litteraturen får också stödpengar från en offentlig stiftelse som förvaltar skattepengar från tobak, alkohol och spel. Stiftelsen delar årligen ut strax under 1 miljon euro.

Dessa två välvilliga institutioner kan oavsiktligt ha bidragit till en situation där författandet är ganska skilt från läsarnas intressen och inte bryr sig speciellt mycket om att locka publik. Om man antar att litteratur — liksom övriga mänskliga aktiviteter — växer ur dödssynderna, är det i Estlands fall knappast girigheten som spökar. Fåfängan är en troligare kandidat: i ett litet land är det lättare för en författare att bli känd än läst. Om man har publicerat en bok och också råkar vara ung och snygg, kommer man snart att väcka mediernas uppmärksamhet. Även om det knappast innebär särskilt ökade försäljningssiffror.

Hur är det då med bibliotekariernas uppfattning om den samtida estniska litteraturen som alltför självcentrerad, esoterisk eller obscen att rekommendera till läsarna?

Anklagelserna om obscenitet kan vi utan tvekan lägga åt sidan, även om ärendet har valsat runt i en lysten press. Men det ligger något i anklagelsen om självcentrering, eftersom många författare har hävdat att det enda sättet att skriva autentiskt i dag är att skriva ur den egna erfarenheten.

Sålunda har Tonu Onnepalu (född 1962) deklarerat i sin bok *Harjutused* (Övningar, 2002): "de enda böckerna som kan skrivas är de i vilka det inte finns några andra karaktärer än Jaget. Ingenting förutom inre ingivelser observerade externt. Böcker med karaktärer, med alla möjliga sorters morbröder och kusiner, ers nåder, registratorer, Ivan Pavlovitjer och Lady N:er hör hemma i det förflutna, till de stora perioderna av viktiga händelser."

Till all lycka är Tonu Onnepalus "Jag" tillräckligt innehållsrikt, intelligent och klarögt för att göra hans självbiografiska utflykter och reflektioner kring kultur, dagspolitik och sexualitet oemotståndligt och rentav voyeuristiskt läsvärt.

I augusti 2006 lät veckotidningen *Eesti Ekspress* litteraturkritiker svara på frågan om vem som var den bästa författaren av dem som debuterat efter 1991. Onnepalu, med fem prosaböcker och flera diktsamlingar skrivna under flera olika pseudonymer, kom på första plats.

Tonu Onnepalus generationskamrat Peeter Sauter (född 1962) skapar större avstånd mellan sig själv och sina protagonister. Men hans förhållande till romantraditionen är lika obekvämt som kollegans. "Jag tycker inte om att kalla mig författare; det är ganska obehagligt, oroande", brukar han gärna upprepa trots att han har publicerat flera novellsamlingar. Sauters internationella berömmelse må vila mest på hans veckolånga sprintmaraton ombord på Europe Literary Express år 2000, men hans litterära meriter är inte mindre imponerande. Hans förmåga att skapa sympati för sina okonventionella karaktärer och skaka om våra bekväma moraliska fördomar har gjort honom till — med Tonu Onnepalus ord — sin generations stora moralist.

Den friformade genre som Onnepalu nyligen anammat, som blandar självbiografisk reflektion och essäistiska grubblerier, föregreps i den estniska litteraturen av Jaan Kaplinski (född 1941) på 1980-talet. Kaplinski är förmodligen den mest välkända av estniska intellektuella. Hans senaste bok — *Seesama jogi* (Samma flod, 2007) — tog tolv år att skriva och är hans första riktiga roman. Det är en semi-självbiografisk berättelse som utspelar sig på 1960-talet och låter politiska och sexuella intriger överlappa varandra.

Där Kaplinskis bok bygger en finstämd, brittsommaraktig stämning är Ene Mihkelsons (född 1944) senaste roman *Katkuhaud* (Pestgrav, 2007) en djupt störande och olycksbådande bok. Liksom tidigare nämnda författare bygger Mihkelsons romaner i mycket på självbiografiskt material. *Katkuhaud* behandlar bland annat de helgonförklarade estniska frihetshjältarna — skogsbröderna — och travar frågetecken runt deras aktiviteter.

Jag vet inte om det är rätt att kräva av romaner att de skall ge en överblick av, eller åtminstone en aning om, hur det är att leva på en speciell plats under en speciell tid. Författare kan ha andra, lika legitima syften. Men en framtida historiker som studerar dagens estniska skönlitteratur med sådana förväntningar kommer sannolikt att bli frustrerad.

De flesta samtida estniska romanerna handlar om det förflutna eller om fiktiva tider, medan de som handlar om samtiden är insnävade på privata erfarenheter. De breda skildringarna handlar inte om nutiden och nutidsskildringarna är inte breda. Men i alla fall: om han inte läser romanerna som dokument utan snarare som arkeologiska artefakter, som även mot sin vilja vittnar om sin tids sanningar — då kommer han att få en hyfsad aning om de förhoppningar och farhågor, fasor och besattheter som fanns i det postkommunistiska Estland.

Texten är en förkortad version av [det engelska originalet](#).

Published 2007–10–10

Original in English

Translation by Jonas Thente

First published in Dagens Nyheter, 26 September 2007 (Shortened Swedish version)

© Märt Väljataga

© Dagens Nyheter (Shortened Swedish version)

© Eurozine